

Journal of Islamic Propagation

Volume 7 ● No 15 ● Spring & Summer 2026

Educational Nuances of Assigning Responsibility to Adolescents

Amin Saberi*

Abstract

Adolescence is a decisive stage in the formation of responsibility, as the individual transitions from dependence toward independence and the development of an adult identity. Responsibility not only organizes the individual's relationship with themselves and others but also provides the foundation for influence and active participation in society. This article, using a qualitative method based on library research and interviews with five adolescent education specialists and ten educators from centers in Qom, examines practical strategies for assigning responsibility to adolescents. First, it emphasizes the importance of motivation before assigning tasks, highlighting adolescents' interests as an appropriate starting point, as well as the necessity of aligning responsibilities with their abilities and allowing freedom of choice. Next, the study presents strategies during the assignment of responsibility, including clarifying duties, breaking tasks into smaller components, continuous supervision and monitoring, and assigning responsibilities in group settings. Finally, post-responsibility strategies are discussed, such as strengthening leadership spirit, encouragement and rewards, and appropriate disciplinary measures, with concrete examples drawn from religious gatherings, congregational events, and youth group activities. The ultimate goal is to provide a practical model for educators and parents so that, by applying these strategies, they can prevent discouragement and avoidance of responsibility while strengthening adolescents' motivation and sense of impact.

Key words: Responsibility, Adolescents, Adolescent Education, Motivation, Strategies.

---

* M.A. Student in General Psychology, University of Religions and Denominations, Qom, and Research Student at Misbah al-Huda Institute of Jurisprudential-Educational Studies, E-mail: Aminsaberi7@gmail.com.

ظرافت‌های تربیتی مسئولیت‌دهی به نوجوانان

حجت الاسلام والمسلمین امین صابری*

چکیده

دوره نوجوانی، مرحله سرنوشت‌سازی در شکل‌گیری مسئولیت‌پذیری است؛ زیرا نوجوان از وابستگی به استقلال‌طلبی و هویت بزرگسالی گذر می‌کند. مسئولیت‌پذیری افزون بر نظم‌بخشی به رابطه فرد با خود و دیگران، زمینه اثرگذاری و نقش‌آفرینی او را فراهم می‌آورد. این مقاله به روش کیفی و مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای و مصاحبه با ۵ متخصص تربیت نوجوان و ۱۰ مربی تربیتی از کانون‌های شهر قم، به بررسی راهکارهای عملی مسئولیت‌دهی به نوجوانان می‌پردازد. در ابتدا، بر اهمیت انگیزه‌سازی پیش از واگذاری وظایف تأکید شده و نقش علاقه‌های نوجوان به‌عنوان نقطه شروع مناسب، همچنین لزوم تناسب مسئولیت با توانایی و آزادی انتخاب او تبیین می‌گردد. در ادامه، راهکارهای حین مسئولیت‌دهی شامل شفاف‌سازی وظایف، تقسیم آن‌ها به بخش‌های کوچک‌تر، نظارت و پیگیری منظم و واگذاری گروهی مسئولیت‌ها ارائه می‌شود. سپس راهکارهای پس از مسئولیت‌دهی، نظیر تقویت روحیه رهبری، تشویق و پاداش و تعیین جریمه متناسب، با ذکر مثال‌های عینی از فضای مکتب، هیئت و فعالیت‌های جمعی نوجوانان شرح داده می‌شود. هدف نهایی، ارائه الگویی عملی برای مربیان و والدین است تا با به‌کارگیری این راهکارها، ضمن جلوگیری از دلسردی و مسئولیت‌گریزی، انگیزه و احساس اثرگذاری را در نوجوانان تقویت کنند.

کلیدواژه‌گان: مسئولیت‌پذیری، نوجوان، تربیت نوجوان، انگیزه‌بخشی، راهکار.

مقدمه

در عصر حاضر، یکی از دغدغه‌های مهم و محوری نظام‌های تربیتی، چگونگی پرورش نسل‌هایی است که علاوه بر دانش و مهارت در زمینه‌های علمی و امور روزمره زندگی، در مقابل خود، دیگران و جامعه احساس مسئولیت عمیق داشته باشند. از طریق مسئولیت‌پذیری، رابطه فرد با خود، و دیگر افراد جامعه نظم و تعادل می‌یابد. در این میان، دوره نوجوانی یکی از برهه‌های سرنوشت‌ساز در فرایند شکل‌گیری مسئولیت‌پذیری است چرا که این مرحله گذرگاه عبور از سن کودکی و یافتن هویت و نقشی است که جامعه از او انتظار دارد. اریکسون، این دوره را بحران هویت می‌نامد. (Erikson, 1968) به همین منظور، دوره نوجوانی، جایگاه بی‌بدیلی در نهادینه‌سازی مسئولیت‌پذیری ایفا می‌کند.

مسئولیت یعنی اینکه فرد خودش را در برابر سوال قرار دهد وظیفه‌ای را برای خود تنظیم کرده و به آن پردازد که در قرآن کریم به طور مستقیم به مسئولیت‌پذیری پیامبران الهی اشاره شده است، «فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ؛ به یقین، (هم) از کسانی که پیامبران به سوی آنها فرستاده شدند سؤال خواهیم کرد؛ (و هم) از پیامبران سؤال می‌کنیم!» (اعراف: ۶) حتی انبیا و پیام‌آوران وحی هم نسبت به وظایفی که آنان محول شده مورد پرسش قرار می‌گیرند.

انسان‌ها وظایف مختلفی دارند که باید آن‌ها را به خوبی انجام بدهند و در قرآن کریم می‌خوانیم «كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِيْنَةٌ؛ هر کسی در گرو دست‌آورده‌های خویش است.» (مدثر، ۳۸) انسان در گرو اعمال خود است و نتایج اعمال خود را می‌بیند اگر مسئولیت‌ها و وظایف را به خوبی انجام دهد پاداش می‌بیند و اگر به خوبی وظیفه را انجام ندهد از پاداش محروم می‌شود و یا کیفر می‌بیند.

استاد صفایی حائری به سرمایه‌هایی اشاره دارند که در وجود ما قرار دارند و باید بارور شوند، استعدادها باید در جای خود مورد استفاده قرار بگیرند و گرنه این سرمایه‌ها به هدر می‌روند و ما نسبت به این نعمت‌ها و استعدادها در پیشگاه خداوندی مورد سوال واقع می‌شویم «تَمَّ لَنَسْأَلَنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ؛ سپس در آن روز (همه شما) از نعمتهایی که داشته‌اید بازپرسی خواهید شد!» (تکواثر، ۸) پس ما چه بخواهیم و چه نخواهیم، در این دنیا مسئولیت‌هایی داریم که باید ابتدائاً آنها را بشناسیم و وظایفمان را نسبت به آنها به خوبی انجام دهیم. پس، مسئولیت

های اجتماعی تمرینی است برای استفاده به جا از استعداد های خداوندی و تقویت احساس مسئولیت در مراتب مختلف زندگی که به بیان قرآن کریم نسبت به همه نعمت های خداوندی ما مسئولیت داریم و مورد سوال واقع می شویم. (صفایی حائری، ۱۳۸۶ الف، ص ۲۷)

با مسئولیت دادن به نوجوان، علاوه بر حس مسئولیت در برابر انسان ها و اتفاقات پیرامونی، احساس اثرگذاری و نقش آفرینی و مفید بودن به او منتقل می شود؛ سپس، ارزش متفاوتی را برای خود در نظر میگیرد و دقت بیشتری برای انجام سایر مسئولیت ها در زندگی بکار می برد.

در مسئولیت دهی به چه جزییاتی توجه کنیم که به نتیجه دلخواه دست پیدا کنیم و بیشترین بازدهی را از آن داشته باشیم، مسئولیت ها را چگونه بین نوجوانان تقسیم کنیم، چکار کنیم که نوجوان مسئولیت خود را به خوبی انجام دهد و انگیزه لازم را برای انجام آن دارا باشد، در این نوشته، به دنبال پاسخ به این سوالات هستیم.

راهکارهای قبل از مسئولیت دهی

راهکار اول (انگیزه سازی قبل از تقسیم وظایف

نوجوان تا از اهمیت کاری که میخواهد انجام دهد با خبر نباشد، انگیزه لازم برای انجام آن را نخواهد داشت. اهمیت فعالیتی که میخواهد انجام دهد به گونه ای برای او تبیین شود که نوجوان احساس کند کار اولویت دار و مهمی را می خواهد انجام دهد، نه کار سطحی که هیچ فایده ای و اثری ندارد. می توان نتایجی که در پی این فعالیت رخ می دهد، توضیح داد و حتی پیشرفت های شخصی که ممکن است در این مسیر کسب کند، برای او بازگو کرد؛ دستاورد های معنوی، مهارتی، اثرگذاری های اجتماعی و .. می تواند محور این توضیحات باشند.

همچنین، توضیح داده شود اگر خلی در این مسئولیت باشد چه آسیب ها و اتفاقاتی می افتد مثلا اگر فرض بگیریم مسئولیت انتظامات در یک بخش از هیئت اگر خوب انجام نشود، نظم مراسم بهم میخورد و تمرکز مخاطبین از بین می رود.

اینکه بیشتر از نتایج مثبت عمل صحیح به وظیفه را، به متربی بگوئیم یا تمرکز گفتگو بر آسیب های احتمالی بخاطر کم کاری او باشد، به نوع متربی ما بستگی دارد؛ برای بعضی ها بیشتر از نتایج مثبت گفته شود بهتر است، برای بعضی ها خطرات اشتباه را یادآور شویم مناسب تر است و دقت بیشتری خرج میکند که کار بنحو احسن انجام شود. افرادی که تجربه قبلی موفق

دارند، با توصیف نتایج مثبت فعالیت، همراهی بیشتری دارند و نوجوانانی که سابقه بی‌توجهی و یا کم‌کاری دارند، یادآوری خطرات و آسیب‌ها سودمندتر است. البته بطور کلی، ابتدا نتایج خوب را بیان میکنیم و سپس، محتاطانه خطرات را گوشزد می‌نماییم.

راهکار دوم) آغاز مسئولیت‌دادن بر اساس علاقه‌های نوجوان

این روند برای نقطه آغاز مناسب است؛ اما باید در ادامه به سمت وظیفه‌ها سوق پیدا کند. به مقداری که نوجوان رشد کرده و رفتارهای سنجیده‌تری پیدا می‌کند، باید ملاک‌های تشخیص وظیفه را برای او روشن کرد و تمرکز را بر روی انجام وظیفه برد. (تهوری، ۱۴۰۲)

در ابتدا به مسئولیت‌هایی که با علاقه فرد هماهنگ است، اشتیاق بیشتری نشان می‌دهد اما به تدریج به سمت وظیفه محوری سوق پیدا می‌کند برای مثال نوجوانی که به کار گروهی و ابراز وجود در جمع علاقه نشان می‌دهد ابتدا مدیریت و هماهنگی گروه سرود را برعهده می‌گیرد و سپس ملاک او، به یادگیری مهارت مدیریت گروه تغییر پیدا می‌کند یا حتی فراتر رفته و به دغدغه‌هایی فراتر از علاقه‌های سطحی می‌رسد، مثلاً «وظیفه من در ایام جنگ نسبت به انقلاب و تمدن اسلامی چیست».

برای انجام این کار ظرافت‌هایی وجود دارد: در ابتدا حساب ویژه‌ای بر علاقه نوجوان باز می‌شود و سپس افق‌های جدیدتری پیش روی او گشوده می‌شود. برای نمونه نوجوانی که که در موبک برای بخش پذیرایی می‌آید و بعداً کارهایی بدون تجربه قبلی به او سپرده می‌شود تا توانایی‌های تازه‌ای پیدا کند، یا آنکه اندیشه ورزشی و خلاقیت در او زنده می‌گردد، هرچند ابتدائاً به طرح‌های آماده تمایل داشته باشد مانند طراحی جایگاه برگزاری مراسم که به جای یک طرح ثابت برای همه شب‌ها، هر شب تکمیل شود (افزایش تدریجی تعداد تصویر اشک‌ها و یا نام شهدای کربلا، نام موشک‌ها، نام شهدای میناب). رشد مسئولیت‌پذیری به جایی می‌رسد که «به علاقه‌ها کار نداری و تو مهم‌ترین کار را انتخاب می‌کنی که مهم نیست مورد علاقه تو باشد یا نباشد» (صفایی حائری، ۱۳۸۶، ص ۱۱۲).

راهکار سوم) تناسب مسئولیت با توانایی

واگذاری مسئولیت‌هایی که فراتر از توانایی‌های نوجوان باشد، می‌تواند او را خسته و بی‌انگیزه کند. هماهنگی مسئولیت‌ها با توانایی‌ها و ظرفیت‌های نوجوان باعث جلوگیری از بی‌زاری و فرار از کار می‌شود. (دانشمند، ۱۴۰۰، ص ۹۹)

نوجوان در مواجهه با چالش‌های بسیار و پشت سر هم، خود را ناتوان می‌بیند و این احساس به تمام ابعاد زندگی سرایت می‌کند؛ به‌ویژه اگر مسئولیت‌های سپرده شده بسیار پایین‌تر یا بی‌تناسب با توانایی‌های واقعی او باشد. معیار درست این است که سختی کار به‌گونه‌ای باشد که با اندکی تلاش بیشتر، قابل انجام باشد تا احساس توانمندی و عزت‌نفس در او حفظ گردد.

در رابطه با نوجوان‌ها، گاهی مسئولیت‌های مختلفی به فرد پیشنهاد می‌شود که تک‌تک آن‌ها را می‌تواند به خوبی انجام دهد اما مجموعه این مسئولیت‌ها برای فرد مد نظر، خارج از توان و تحمل او بوده و از عهده هیچ‌کدام بر نیاید یا وقتی که والدین انتظارات خارق‌العاده‌ای نسبت به شغل و تحصیل و رفتارهای نوجوان از او انتظار دارند مثلاً هم‌زمان هم معدل بالایی داشته باشد، بهترین دوستان ممکن را انتخاب کند، از بازی‌های موبایلی و رایانه‌ای دوری کند، مدیریت اقتصادی داشته باشد و.. همه اینها باهم می‌تواند خارج از توان فرد باشد و باعث سرخوردگی و ناامیدی بشود.

برای اجرای این راهکار ظرافت‌هایی وجود دارد: در فضای موکب^۱، وقتی مسئولیت‌های متفاوتی داریم: شست و شو، پخت و پز، نظافت موکب، جمع‌آوری کمک‌های مالی، فعالیت رسانه‌ای و... در هر کدام از این موارد میتوان کارهای جزئی را تعریف کرد و بصورت چند نفره انجام داد؛ نکته قابل توجه اینکه بعضی افراد توان بیشتری دارند مثلاً به عنوان مسئول بخش انتظامات قرار می‌گیرند و بعضی افراد بدلیل توان کمتر یا سن پایین‌تر، زیر گروه قرار می‌گیرند؛ طبیعتاً بخش رسانه کسی که تجربه عکاسی یا فیلمبرداری دارد یا این بخش‌ها علاقه نشان می‌دهد یا حتی کسی که امکانات بهتری دارد تا فردی که ابزار مناسب برای عکاسی را در اختیار ندارد (تلفن همراه یا دوربین مناسب)، مناسب‌تر است؛ یا برای بخش انتظامات شاید داشتن جثه بزرگ‌تر، بتواند یکی از ملاک‌ها باشد.

باید در نظر داشته باشیم برای بعضی بخش‌ها فردی لازم است که جدیت بیشتری داشته باشد مثلاً انتظامات، یا بعضی بخش‌ها خلاقیت بالاتری لازم دارد مثلاً فضاسازی یا در عکاسی خلاقیت و هنرمندی و مخصوصاً تجربه بیشتر به‌کار می‌آید؛ همه این موارد برای تقسیم مسئولیت‌ها بین نوجوانان موکب، معیارهای مناسبی می‌باشد. مهمترین ویژگی در تقسیم

۱. در این مقاله، قالب موکب در چندین راهکار از زوایای مختلف مورد بررسی قرار گرفته است.

مسئولیت، نظم است که بعضی بخش‌ها اگر این ویژگی را نداشته باشند برنامه به کلی دچار اشکال می‌شود، فلذا این ویژگی را برای آن بخش‌ها بیشتر در نظر داریم که فردی که انتخاب می‌شود، منظم باشد.

اگر شناخت کافی نسبت به بچه‌ها نداریم میتوانیم با نظرخواهی از یکی از آنها که شناخت بیشتری نسبت به بقیه دارد یا اینکه تقسیم مسئولیت‌ها را به گفت و گوی عمومی گذاشته تا علاقه‌های خود را برای بخش‌های مختلف بیان کنند و از آنها بخواهیم تجربه قبلی خودشان در این بخش را هم توضیح بدهند.

می‌توان مسئولیت‌ها را برای یکی دو روز بصورت آزمایشی مشخص کنیم و بعد در متن کار و برنامه نوع عملکرد را در نظر بگیریم و به صلاح دید خودمان بعضی افراد را جابجا کنیم. البته، در اینصورت، نباید تغییر زیادی در مسئولیت‌ها رخ دهد.

گاهی یک نوجوان علاقه‌مند است در چندین بخش مختلف فعالیت کند. در چنین شرایطی، باید دو نکته را در نظر گرفت: اول اینکه آیا او توان انجام همزمان این مسئولیت‌ها را دارد یا نه. دوم اینکه موبد در آن بخش‌ها به چه میزان نیرو نیاز دارد. در نهایت این مربی است که تشخیص می‌دهد آیا از عهده کار برمی‌آید یا خیر.

راهکار چهارم (آزادی در انتخاب مسئولیت)

به نوجوان اجازه دهید در انتخاب مسئولیت‌های خود نقش داشته باشد تا با انگیزه مضاعف به آنها بپردازد. (دانشمند، ۱۴۰۰، ص ۹۹) به‌واقع در فقدان چنین انگیزه‌ای احتمالاً کار به سرانجام نمی‌رسد.

گاهی اوقات مسئولیت‌دادن‌ها دستوری می‌شود یعنی نوجوان این احساس را دارد که مجبور است کاری را انجام دهد که علاقه‌ای به آن ندارد، آن فعالیت را بی‌ثمر می‌بیند، پیشرفتی برای خودش در انجام آن نمی‌بیند و این احساس مجبور بودن برای او وجود دارد؛ پس انگیزه‌ای برای انجام آن مسئولیت ندارد.

برای جبران این چالش، یکی از راهکارها این است که چند گزینه را به عنوان پیشنهاد در اختیار او قرار بدهیم و بین این گزینه‌ها خودش انتخاب کند. با این کار هم او می‌فهمد که شخصیت او به درجه‌ای رسیده است که می‌تواند خودش انتخاب کند که کدام مسئولیت برایش مفید است و همین ایفای نقش، این احساس را به او منتقل می‌کند که نظر او برای مربی یا والدین اهمیت دارد.

همین پیشنهادهای مختلف زمینه‌ساز تعقل و تفکر نوجوان می‌شود و بطور کلی دوراهی‌ها و چند راهی‌هایی که برای مربی و نوجوان پیش می‌آید، زمینه پرورش تفکر و تعقل نوجوان می‌شود. وقتی دوراهی ایجاد شد، مربی با هنر خود می‌تواند قدرت تفکر نوجوان را با روش‌های مختلف و با در نظر گرفتن ویژگی‌های شخصیتی مربی تقویت کند.

برای مثال، در فضای موبک، وقتی نوجوان بین کار رسانه ای و آماده کردن چایی و تقسیم بین ماشین‌ها و افراد رهگذر، به همه این کارها علاقه نشان می‌دهد و می‌خواهد همه اینها را باهم انجام بدهد درحالی‌که ما می‌بینیم که توان او برای یکی از کارها مناسب است و این مسئولیت‌ها را نمی‌توان کنار هم گذاشت، چون تمرکز زیادی می‌خواهد و کار بیشتری می‌طلبد؛ از طرفی، اگر این نوجوان هر سه این کارها را انجام دهد کاری برای دیگران نمی‌ماند و نوجوانان بیشتری داریم که علاقه دارند مشغول کار شوند.

در زمان انتخاب فعالیت، اگر نوجوان اصرار به انجام دو کار دارد اما صلاح در یک نقش آفرینی است، برای او اولویت مشخص می‌کنیم (مثلاً اول آماده کردن چای، بعد رسانه) یا بخش‌های نزدیک به همان کار را پیشنهاد می‌دهیم (مانند افزودن دمنوش یا شستن ظروف). از آنجا که برخی امور موبک پیش از ساعت کاری (برنامه‌ریزی، هماهنگی، خرید) و برخی پس از آن (نگهبانی، جمع‌آوری وسایل) انجام می‌شوند، بهتر است مسئولیت‌ها را به سه بازه قبل، حین و بعد از کار تقسیم کرد تا مثلاً تدوین گزارش تصویری شب با پخش پذیرایی قابل جمع باشد.

راهکارهای حین مسئولیت دهی

راهکار اول) شفاف‌سازی مسئولیت‌ها

باید به‌طور دقیق و واضح به نوجوان توضیح داد که مسئولیت او شامل چه کارهایی می‌شود. این شفافیت، از سردرگمی و ناتوانی در انجام وظایف جلوگیری می‌کند.

از عواملی که باعث می‌شود نوجوان‌ها نتوانند وظایف خودشان را به خوبی انجام بدهند، ابهام است. ابهام در وظایف، باعث سردرگمی می‌شود؛ اینکه نمی‌دانند دقیقاً چه کاری باید انجام بدهند؟ مراحل کار چیست؟ در این مسئولیت چه انتظاراتی نسبت به او وجود دارد؟

گاهی ما مربیان با پیش‌بینی اینکه همه چیز را نوجوان می‌داند یا فلان مسئله واضح است، وظایف را به او گوشزد نکرده و خروجی انجام شده، مورد انتظار مربی یا والدین نمی‌باشد و در نهایت نمی‌توانیم درست قضاوت کنیم که نوجوان از عهده مسئولیتش برآمده یا نه.

گاهی اتفاق می‌افتد که وظایف محول شده بین افراد یک مجموعه دچار تداخل می‌شود؛ یعنی چند نفر فکر می‌کنند انجام یک کار بر عهده دیگری است، نتیجه این می‌شود که هیچ‌کدام، انجامش نمی‌دهند یا اینکه هر دو یک‌کار را تکرار می‌کنند و چون وقت و انرژی برای این کار گذاشته‌اند، اختلاف پیش می‌آید که کار کدام‌یک از آنها قوی‌تر بوده است. در صورتی که اگر از همان ابتدا این وظایف شفاف بیان می‌شد، مشکلی پیش نمی‌آمد.

برای مثال، در ایده نمایشگاه چراغ قرمز، ما زمانی که چراغ راهنمایی رانندگی قرمز می‌شود و ماشین‌ها می‌ایستند استفاده می‌کنیم و بنرها و یا دست‌نوشته‌هایی را به نمایش می‌گذاریم و همزمان دو یا سه نفر پرچم‌گردانی دارند و باید زمان بندی طوری در نظر گرفته شود که این کار سریع انجام شود. جزئیاتی که باید در این برنامه در نظر گرفت: از تهیه جمله‌های اثرگذار که با یک نگاه مفهومی را منتقل کند، تا نوع حرکت و جای‌گیری در اطراف خیابان، نوع حرکت محل قرارگیری و تعداد پرچم به دست‌ها؛ انتخاب چهار راه مناسب و پوشش کل چهارراه و مواردی از این قبیل.

راهکار دوم) تقسیم وظایف به بخش‌های کوچک‌تر

تقسیم وظایف به بخش‌های کوچک‌تر و مرحله‌ای، فشار کار را کاهش می‌دهد و از مسئولیت‌گریزی جلوگیری می‌کند. می‌توان برای هر مرحله زمان بندی مشخصی تعیین کرده و پس از هر مرحله، روند کار را بررسی کرد.

چنانچه وظایف را به بخش‌های کوچک‌تری تقسیم کنیم و بصورت مرحله‌ای انجام بدهیم، روند بهتری در پیشبرد کار به وجود می‌آید و فشار کار کمتر می‌شود. طبیعتاً وقتی مراحل مشخص شود یعنی روش کار معین است، مسیر رسیدن به اهداف هموارتر می‌شود.

آسیبی که مرحله بندی دارد این است که مراحل هر کدام زمان زیادی می‌خواهد و این مرحله بندی ممکن است روند اجرای آن فعالیت را کند، کند اما اگر زمان بندی مناسب هر مرحله داشته باشیم و بعد از آن، روند پیشرفت کار بررسی شود، نقاط ضعف و قوت کار در نظر گرفته شود؛ در کیفیت و کوتاه شدن زمان رسیدن به اهداف، بسیار موثر می‌باشد.

برای مثال، در ایده شعرخوانی حماسی، اگر بخواهیم کارها را به بخش‌های کوچک‌تر تقسیم کنیم، می‌شود اینطور پیش رفت. فرض کنید دو یا سه نفر از نوجوانان قرار است هر کدام دو یا سه بیت را به صورت حماسی یا احساسی درباره‌ی محرم یا ایام جنگ بخوانند. این کار بخش‌های

مختلفی دارد: اول پیدا کردن شعر مناسب و گزینش آن از بین اشعار مختلف. دوم نوشتن سناریوی اجرا. سوم مشخص کردن نوع تغییرات صدا، بلندی و آرامی صدا و حالت‌های صوتی. چهارم تمرین حرکات دست و زبان بدن. همچنین باید ساعات دقیق تمرین و نوع تمرین را هم جداگانه تعیین کرد. هر کدام از این بخش‌ها را می‌شود به یک نفر یا یک تیم کوچک سپرد. (این اجرا هم برای هیئت و موکب مناسب است.)

راهکار سوم (نظارت و پیگیری منظم

مربی باید به صورت منظم بر پیشرفت و انجام مسئولیت‌های واگذار شده نظارت داشته باشد و در صورت نیاز راهنمایی‌های لازم را ارائه دهد.

در طول انجام مسئولیت نباید نوجوان این احساس را داشته باشد که تنها مانده و رها شده بلکه باید احساس کند که پشتیبان دارد و اگر چالشی بر سر راه او قرار گرفت و راه‌حلی پیدا نکرد، کسی هست که او را راهنمایی کند. نظارت و پیگیری مربی به نوجوان این پیام را می‌دهد: «من کنار تو هستم. نگران سختی‌ها و سردرگمی‌های مسئولیت نباش، می‌توانم کمکت کنم». علاوه بر این، تشویق‌ها و انگیزه‌هایی که بهتر است نوجوان بطور مستمر دریافت کند، از طریق همین پیگیری به دست می‌آید.

از طرف دیگر، نوجوان یک ویژگی دارد که بعضی روزها ممکن است سرحال باشد و روزهایی ممکن است کلافه، خسته و سردرگم باشد، این نظارت و پیگیری منظم باعث می‌شود از این افت و خیز به دور باشد و روند سینوسی نداشته باشد بلکه مسیری رو به پیشرفت و متعادل در عمل به‌وظایف طی کند. همچنین اگر زمانی حس کنیم، تصمیمات و مسیری که مربی در مسئولیت خود طی می‌کند، با مطلوب فاصله زیادی دارد؛ مربی می‌تواند از هر ز رفتن وقت، انرژی و نیروی مربی جلوگیری کند.

در نهایت، زمانی مربی پیگیری و نظارت منظمی بر عملکرد مربی داشته باشد، بیشتر در جریان فعالیت‌های او قرار می‌گیرد و راهنمایی‌های دقیق‌تر و اثرگذارتری را می‌تواند داشته باشد.

البته باید در نظر گرفت نباید در این نظارت و پیگیری فرصت اشتباه کردن را از مربی بگیریم؛ گاهی، شاید لازم باشد که مسیر را اشتباه برود تا درسی برای او باشد اما این نظارت باعث می‌شود که این شکستی که مربی ممکن است با آن مواجه باشد اگر هزینه سنگینی داشته باشد، مربی دچار آن شکست پر هزینه نشود.

راهکار چهارم) واگذاری مسئولیت‌های گروهی

چون نوجوانان به تعامل با دوستان و حضور در جمع علاقه دارند، می‌توان از مسئولیت‌های گروهی برای تشویق، استفاده کرد. واگذاری وظایف به صورت گروهی، انگیزه تلاش و همکاری را افزایش داده و فشار کار را به طور متعادل تقسیم می‌کند.

تعامل دوستانه بصورت گروهی، برای نوجوانان از جذابیت ویژه‌ای برخوردار است، تعامل دوستانه‌ای که باهم دارند برای آنها انگیزه بخش است و خودش به تنهایی یک نوع پاداش و تشویق محسوب می‌شود.

فعالیت‌های گروهی در سن نوجوانی اینقدر مهم است که حتی بازی‌های رایانه‌ای گروهی را نسبت به فردی ترجیح می‌دهند و بازی‌های گروهی مثل فوتبال رو بر سرگرمی‌های فردی ترجیح می‌دهند. ما می‌توانیم از این عنصر فعالیت گروهی برای انگیزه بخشی به مسئولیت‌های نوجوانان، استفاده کنیم. عنصری که در اردوها، اعتکاف‌ها و مساجد برای نوجوان جذابیت دارد همان باهم بودن و جمع دوستانه است.

عنصر دیگری که در مسئولیت‌های گروهی به چشم می‌خورد، عنصر رقابت است؛ فضای رقابتی بین اعضا که ایجاد می‌شود باعث می‌شود که هر فرد وظایفی را که بر عهده دارد را به خوبی انجام دهد و از بقیه بهتر باشد یا حداقل از بقیه عقب‌تر نباشد.

حتی می‌توان فعالیت‌های گروهی که به آنها می‌سپاریم تحت عنوان پروژه باشد که اسم زیبایی هم دارد مثلاً پروژه بال و بال با اشاره به اینکه هر کدام از ما یک بال هستیم و با هم می‌توانیم پرواز کنیم نه بصورت فردی و تکی؛ این اسم‌ها و زیباسازی اسم برنامه حس خوب و انرژی مثبت به آنها می‌دهد تا اینکه یک موبک یا هیئت ساده برگزار کرده باشند.

راهکارهای بعد از مسئولیت‌دهی

راهکار اول) تقویت روحیه رهبری

نوجوانان را به نوبت در موقعیت‌های رهبری قرار دهید تا اهمیت مسئولیت‌پذیری و تأثیرگذاری عملکرد اعضای تیم بر موفقیت یا شکست گروه را درک کنند. تجربه رهبری به آنها کمک می‌کند تا جدیت بیشتری نسبت به مسئولیت‌های خود و دیگران پیدا کرده و مهارت‌های مدیریتی و تصمیم‌گیری را تقویت کنند.

بعضی اوقات نوجوانان، تاثیر عملکرد خودشان به عنوان اعضای تیم را در کارگروهی درک نمی کنند یکی از راهکارها این است که آنها را در موقعیت رهبری قرار دهیم که با بعضی چالش هایی مثل کم کاری یکی از اعضا و نقص عملکرد بعضی از اعضا مواجه شوند و تاثیر آن روی کار گروهی را متوجه بشوند. وقتی نوجوانان از نزدیک ببینند که ضعف یک عضو چطور کل تیم را تحت تاثیر قرار می دهد، بعداً در مسئولیت های شخصی خودشان جدیت بیشتری پیدا می کنند و مسئولیت های خرد را با تصمیم گیری بهتر و مهارت بیشتری انجام می دهند. به این ترتیب، هرچقدر روحیه رهبری گروه در نوجوانان تقویت شود، به تناسب روحیه مسئولیت پذیری آنها نیز تقویت می شود.

حتماً لازم نیست که رهبری گسترده ای به نوجوان بدهیم تا این روحیه و موقعیت رهبری را تجربه کند بلکه رهبری یک گروه سه نفره هم این حس را منتقل می کند البته نسبت به افراد مختلف، متفاوت است و به میزان توانایی نوجوان و انتظارش از مربی بستگی دارد. هرچه تجربه های مدیریتی و موقعیت های تصمیم گیری برای نوجوان بیشتر فراهم شود (چون جنبه تمرینی دارد)، روحیه رهبری بیشتر تقویت می شود.

البته به شرط اینکه هر بار نوجوان، از این تجربه ها احساس موفقیت کند نه اینکه احساس شکست معناداری داشته باشد و چنانچه نقاط ضعف و قوت خود را در این کار مورد بررسی قرار دهد. اما اگر بی توجه به قوت ها باشد یا اصرار بی جهت نسبت به ضعف هایش داشته باشد این اتفاق نمی افتد.

راهکار دوم) پاداش و قدردانی

نوجوان را در طول انجام مسئولیت تشویق کنید و در پایان کار، پاداشی مناسب (مادی یا معنوی) برای او در نظر بگیرید. این تشویق ها می تواند انگیزه او را تقویت کند (دانشمند، ۱۴۰۰، ص ۱۰۰). در طول مسئولیت همچنان نوجوانان نیاز به تشویق و پاداش دارند و گرنه بخاطر چالش ها و مسائلی که در طول مسیر برای آنها اتفاق می افتد ممکن است آن انگیزه اولیه کمرنگ شود (خدایاری فرد، ۱۴۰۰، ص ۱۷).

یکی از مهم ترین تشویق ها، تشویق کلامی است که خیلی اوقات اثر بخش است به شرطی که واقعی باشد نه ساختگی و ظاهری، با ویژگی های شخصیتی فرد هماهنگ باشد و تعداد دفعات آن هم نسبت به افراد مختلف، تفاوت کند.

برای انجام این راهکار ظرافت‌هایی وجود دارد: ۱. تشویق باید بلافاصله پس از انجام فعالیت صورت گیرد، نه آنکه با فاصله‌ای طولانی از زمان کار، ابراز شود. ۲. با ویژگی‌های شخصیتی او سازگاری داشته باشد: یک نوجوان شهری و روستایی احتمالاً پاداش‌های متفاوتی را می‌پسندند، یا نوجوان‌هایی از محله‌ها و مدرسه‌های متفاوت (مانند مدارس استعداد درخشان و ...) آمده‌اند، تشویق‌ها و پاداش‌های متفاوتی برای آنها ارزشمند است. ۳. متناسب با ارزش‌کاری که انجام می‌دهد برای کار کم ارزش نمی‌تواند پاداش ارزشمند در نظر گرفت، اینجور عادت می‌کند به پاداش‌های سطح بالا و نمی‌توانیم برای فعالیت‌های مختلف، تشویق‌های مناسبی را ارائه دهیم. ۴. متناسب با روحیه نوجوان، نوع پاداشی که برای او در نظر گرفته می‌شود، متفاوت است.

برای مثال، همینکه آخر کار، دورهمی با خوراکی یا شام داشته باشیم مخصوص افرادی که در موکب فعالیت کردند. یا سفره اختصاصی برای خدام یا حتی اینکه وقتی پدر یا یکی از اعضای خانواده نوجوان را دیدیم کارهای مثبتی که انجام داده بازگو کنیم و جلوی پدر از او تعریف کنیم.

هدیه عمومی در آخر ایام خاص، لوح تقدیر یا ... برای خدام، اردوی اختصاصی برای افرادی که در این فعالیت‌ها شرکت کردند یا برنامه‌های ورزشی و دورهمی برای خادمین و افراد فعال می‌تواند تشویق خوبی برای بچه‌ها باشد.

بعضی اوقات سپردن مسئولیت‌های بزرگ‌تر، خود یک پاداش ارزشمند است؛ مثلاً کسی که در موکب پذیرایی انجام میداده، مسئول بخش انتظامات یا پذیرایی بشود.

راهکار سوم) تعیین جریمه

همزمان با واگذاری مسئولیت، جریمه‌هایی برای عدم انجام صحیح آن تعیین کنید. نوجوان باید بداند که رفتار و عملکردش مستقیماً بر دریافت پاداش یا مواجهه با جریمه تاثیر دارد، تا مسئولیت بیشتری نسبت به رفتار خود داشته باشد و تلاش کند تا بهترین عملکرد را ارائه دهد. بصورت کلی تعیین جریمه به عنوان تنبیه سودمند است اما اثرگذاری مستقلی ندارد.

مواردی که در پاداش اشاره شد در جریمه و تنبیه هم کاربرد دارد مثلاً بلافاصله بعد از اشتباه باید تنبیه اتفاق بیفتد، یا اینکه نوع تنبیه باید با تنبیه شونده تناسب داشته باشد و همچنین، شدت تنبیه هم باید متناسب تنبیه شونده باشد.

خود محرومیت از بعضی پاداش‌ها هم به نوعی تنبیه و جریمه محسوب می‌شود برای نمونه، اگر نوجوانی رفتار نامناسبی از خود نشان دهد، می‌توان او را از یک اردوی تفریحی یا دوره‌ای که برای افراد فعال در نظر گرفته شده است، حذف یا محروم کرد. راه دیگر این است که در همان اردو، یک کار سخت و طاقت‌فرسا را به او واگذار کنیم تا متوجه عواقب کم‌کاری یا تخلف خود بشود. همچنین می‌توان شرط دشواری را برای حضور او در برنامه‌های بعدی تعیین کرد؛ مثلاً بگوییم فقط در صورتی می‌تواند در اردوی بعدی شرکت کند که تعهد مشخصی را انجام دهد. ناگفته نماند که گاهی نوع مسئولیتی که به نوجوان سپرده می‌شود، خود به خود برای او حکم پاداش یا تنبیه پیدا می‌کند؛ یعنی یک مسئولیت جذاب و پراهمیت می‌تواند جایزه باشد، و یک مسئولیت خسته‌کننده و کم‌اهمیت می‌تواند نوعی جریمه محسوب شود.

نتیجه‌گیری

مسئولیت‌پذیری نوجوانان نه یک اتفاق، بلکه یک فرآیند طراحی شده است که موفقیت آن در گرو رعایت راهکارهای سه‌گانه‌ی پیش، حین و پس از واگذاری مسئولیت می‌باشد. پیش از واگذاری، باید با انگیزه‌سازی، توجه به علاقه‌های نوجوان، تناسب مسئولیت با توانایی او و دادن آزادی انتخاب، زمینه را برای پذیرش دلخواهانه فراهم کرد. حین انجام مسئولیت، شفاف‌سازی دقیق وظایف، تقسیم کار به بخش‌های کوچک‌تر، نظارت و پیگیری منظم بدون ایجاد احساس رهاشدگی، و همچنین واگذاری گروهی مسئولیت‌ها، از عوامل کلیدی موفقیت هستند. پس از اتمام کار نیز، تقویت روحیه‌ی رهبری از طریق قراردادن نوجوان در موقعیت‌های مدیریتی، تشویق و پاداش به موقع و متناسب، و در کنار آن تعیین جریمه‌هایی منصفانه و متناسب با اشتباه، مسئولیت‌پذیری را کامل می‌کند. در مجموع، هرچه مریدان و والدین این سه مرحله را با ظرافت و متناسب با ویژگی‌های فردی نوجوان به کار بندند، نتیجه‌ی آن نسلی خواهد بود که نه از روی اجبار، بلکه از روی احساس اثرگذاری و نقش‌آفرینی، به وظایف خود در قبال خود، دیگران و جامعه عمل می‌کند.

کتابنامه

قرآن کریم

- ۱) صفایی حائری، علی (۱۳۸۶ الف). مسئولیت‌سازندگی قم: لیلۃ‌القدر
  - ۲) صفایی حائری، علی (۱۳۸۶ ب). حرکت قم: لیلۃ‌القدر.
  - ۳) تهوری، محمد علی. (۱۴۰۲)، ویژگی‌های نوجوان، دوره آموزشی بینات (نسخه در دسترس جامعه فعالان تربیتی فتح‌الفتوح).
  - ۴) دانشمند، مهدی (۱۴۰۰) تربیت، خانواده و سبک زندگی اسلامی، از <https://lohedana.ir/books/reader/16923/1/1/1>
  - ۵) خدایاری، محمد (۱۴۰۰). شش نیاز اساسی دوره نوجوانی، نشریه پیوند، ۴۳ (۴۸۸).
از <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1849019>
- 6) Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and Crisis*. New York: Norton.